

Алла ІЛЬЧЕНКО,

orcid.org/0000-0002-0638-5242

кандидат педагогічних наук,

викладач Коледжу мистецтв та дизайну

Київського національного університету технологій та дизайну

(Київ, Україна) *al-ilchenko@ukr.net*

Володимир ПИВОВАР,

кандидат філософських наук, доцент,

викладач Коледжу мистецтв та дизайну

Київського національного університету технологій та дизайну

(Київ, Україна) *al-ilchenko@ukr.net*

ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМ І ГУМАНІЗМ ЯК ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розкривається сутність і зміст педагогічних поглядів і основних положень творчої спадщини видатного педагога В. О. Сухомлинського, розкриття його основних положень щодо формування світоглядної культури підростаючого покоління, всебічно розвинутої особистості, як відображення ідей людиноцентризму, гуманізму педагогічної теорії та практики, а також їх використання в сучасних умовах розвитку освіти в Україні.

Ключові слова: людиноцентризм, гуманізм, всебічний розвиток особистості, «азбука моральної культури», «педагогіка серця».

Alla ILCHENKO,

orcid.org/0000-0002-0638-5242

Candidate of Pedagogical Sciences,

Teacher at College of Arts and Design

of the Kyiv National University of Technologies and Design

(Kyiv, Ukraine) *al-ilchenko@ukr.net*

Volodymyr PYVOVAR,

Candidate of Philosophy, Associate Professor,

Teacher at College of Arts and Design

of the Kyiv National University of Technologies and Design

(Kyiv, Ukraine) *al-ilchenko@ukr.net*

ANTHROPOCENTRISM AND HUMANISM AS PECULIAR FEATURES OF V. O. SUKHOMLYNSKY'S PEDAGOGICAL HERITAGE

Pedagogical system of the outstanding educator V. O. Sukhomlynsky is a reflection of human-centered and humanistic phenomena in Ukrainian national pedagogy, philosophy and culture of the 60-s of the twentieth century, which revived at that time and reflected its uniqueness and singularity.

In his writings the pedagogue proves that the idea of humanity, the humanization of education and upbringing are understood through the development of all potential, intellectual and physiological capabilities of the individual. All creativity of the teacher should be devoted to the implementation of the humanistic idea of an all-round development of personality.

According to V. O. Sukhomlynsky, an all-round man embodies the fullness and harmony of forces, abilities, passions, which define moral, ideological, civic, mental, creative, labor, aesthetic, physical perfections. In pedagogical work it is necessary to take into account the individual approach, which is determined by the uniqueness of each child, as well as its surrounding and social environment. System of training and education by V. O. Sukhomlynsky is essentially a "pedagogy of the heart", because in his opinion, she has to go "from heart to heart".

The ideas, advice and conclusions of the pedagogical system by V. O. Sukhomlynsky are aimed at forming high intellectual, moral, physical values of children, students who form their views on their own personality, awareness of their own moral values, their combination with social requirements, values, with the surrounding social and cultural environment.

The formation of critical knowledge, according to the educator, is possible due to three steps on the path to knowledge, namely: the stress of their own efforts, the achievement of success thanks to their work and joy of brainwork. Such pro-

cess, as V. O. Sukhomlynsky noted, should be closely connected with the education of feelings. The teacher emphasized the fusion of thoughts and feelings, "harmony of mind and heart."

Humanistic and anthropocentric content of the pedagogical system by V. O. Sukhomlynsky manifests itself in a dialectical combination of endless love for children and a high pedagogical culture. According to the scientist, pedagogy is not only science but also art, high skill of the teacher.

New positions, ideas, problems of pedagogical system by V. O. Sukhomlynsky, approaches to their solution are relevant in the current conditions of the reformation of the education system in Ukraine and certainly constitute not only national but also universal value.

Key words: anthropocentrism, humanism, all-round development of personality, "ABC of moral culture", "pedagogy of heart".

Постановка проблеми. Педагогічна творчість і практична діяльність видатного українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського (1918–1970 рр.) увійшли до історії української педагогічної думки, його наукові праці і викладацький досвід вплинули на практичну діяльність національної школи, значно збагатили педагогіку України новими ідеями.

Педагогічний досвід та ідеї педагога і вихователя В. О. Сухомлинського відомі та визнанні в країнах не тільки Європи, а й усього світу.

У 90-ті рр. посилювалася критика творчої спадщини педагога, зокрема його відданість ідеям соціалістичної педагогіки, положенням комуністичної ідеології тощо. Це явище в національному культурному житті відоме щодо видатних культурних діячів минулого. Часто критики не враховують значення і місце національного, загальнолюдського в творчій спадщині видатних діячів культури минулих десятиліть.

Щодо творчої спадщини видатного українського педагога В. О. Сухомлинського, то в ній значне місце займають і проявляються ідеї гуманізму, людяності, високої моральності, поваги до людської гідності, інтелектуального й духовного, всебічного розвитку особистості. Творча спадщина В. О. Сухомлинського має ще одну суттєву рису – це людиноцентризм, яка відображає традиції української філософії, педагогіки та культури.

Аналіз досліджень. Слід відзначити, що наприкінці 60-х рр. в українській філософії поступово починає зміщуватися головний акцент філософствування – з того, що не залежить від людини, на те, що освоюється людиною в процесі її пізнавальної діяльності, й ширше – на світоглядне осмислення світу. Як наслідок, акцент філософських і педагогічних міркувань і досліджень переносився на пізнавальні й світоглядні можливості суб'єкта, на пізнавальні та ціннісні регулятиви людської життєдіяльності. Це вже формувався антропоцентричний матеріалізм, який не може не тяжіти в загальнофілософському плані до визнання взаємозалежності сутнісних властивостей людини, а в плані соціально-філософському – до визнання

людської особистості началом будь-яких історичних новацій і починань. Ці позитивні зрушення в українській філософії, педагогіці і культурі в 60-ті рр. призвели до її відродження і пов'язані з діяльністю визначних філософів П. В. Копніна та В. І. Шинкарука. У кінці 60-х рр. ХХ ст. формується людиноцентризм української філософії і культури (Бичков, 1993)

Метою статті є розкриття сутності і змісту педагогічних поглядів В. О. Сухомлинського й основних положень його творчої спадщини як відображення ідей людиноцентризму, гуманізму і людяності, які в 60-ті рр. ХХ ст. проявилися в духовному житті України.

Виклад основного матеріалу. Вихованню гуманізму, людяності, добродійності присвячено більшість робіт педагога. На його думку, ідея людяності реалізується через розвиток всіх потенційних, інтелектуальних і фізіологічних можливостей особистості. Всебічно розвинена особистість втілює повноту і гармонію сил, здібностей, пристрастей, які визначають моральну, ідейну, громадянську, розумову, творчу, трудову, естетичну, фізичну досконалість. Через творчість педагога проходить ідея всебічного розвитку особистості. Але на шляху її реалізації необхідно враховувати і індивідуальний аспект, специфічний і унікальний, який визначається природою дитини, її оточенням, соціальним середовищем. Педагог звертає увагу на індивідуальні особливості вихованців, молодих людей, учнів. В. О. Сухомлинський вважав, що духовне життя вихованців не обмежуються знаннями, успіхами в оволодінні навчальною програмою. Необхідно навчати і формувати у дітей високу моральну культуру. На думку педагога В. О. Сухомлинського починати формувати моральну культуру потрібно з оволодіння азбукою моральної культури (Історія української школи, 2003).

У своїх роботах автор вперше у вітчизняній педагогіці глибоко розкриває сутність таких понять, як людяність, патріотизм, відповідальність, гідність, терпимість, тактовність та ін. На конкретних прикладах подається методика утвер-

дження в учнів почуття совісті, сорому, справедливості, скромності, щедрості, милосердя.

Висока гуманістична позиція В. О. Сухомлинського виявилася в його ставленні до сім'ї. Він вважав, що гармонійний, всебічний розвиток можливий лише за умови, коли школа і сім'я будуть діяти одностабно і стають однодумцями у спільній роботі. У багатьох своїх творах педагог показав як розвиток особистості залежить від культури батька і матері, як пізнаються людські стосунки і суспільне оточення на прикладі батьків. Більше того, автор зосереджує увагу в своїх працях на значенні ставлення дітей до батьків, старших членів родини, старших за віком, навіть до померлих.

Суттєвим аспектом людиноцентричних поглядів В. О. Сухомлинського, найглибшим змістом його педагогічної системи є положення про виховання у кожного вихованця поваги до самого себе. Він вважав, що до того часу, поки є самоповага, існує й школа. Коли зникає повага до самого себе – немає школи, немає ні особистості, ні колективу. На його думку, повага до людської гідності та виховання самоповаги є сферою педагогічної творчості і великого інтелекту педагога. Тут не повинні бути шаблони, трафарети в застосуванні до школярів певних методів і прийомів виховання.

Педагогічна творчість і мислення В. О. Сухомлинського ідуть «від серця і до серця», саму виховну роботу він назвав «школою сердечності».

Вся педагогічна система мислителя і педагога по суті є «педагогікою серця». Вона відображає традиції української філософії, педагогіки і культури (кордоцентризм філософії Г. С. Сковороди, «філософія серця» П. Юркевича, романтично – екзистенційний напрямок в українській філософії кінця XIX – поч. XX ст.). Педагог В. О. Сухомлинський радив колегам-педагогам і батькам дітей вчити добру, любові, милосердю. Це мало велике значення не тільки для інтелектуального, але й духовного, морального розвитку дітей, до формування всебічно розвиненої особистості, в свідомості і майбутній діяльності якої мали б проявлятися не тільки здобуті навчальні знання, а й висока духовність і моральність.

Наскільки це актуально в наш час?

Сучасна система освіти України має більше уваги приділяти саме духовному, гуманістичному змісту. Це навіть виклик часу, потреба сучасної системи освіти в державі.

Педагог В. О. Сухомлинський наголошував на тому, щоб діти постійно бачили гуманістичний зміст вчинків і поведінки тих, хто їх оточує: рідних, близьких, вчителів, дорослих. Дитина не

повинна виростати байдужою, нечуйною, черствою, вона має зростати у постійному піклуванні про навколишній світ рослин, тварин, людей, допомагати коли потрібно їм. У своїх працях педагог акцентує увагу на тому, що у процесі творення людям добра виховується людяність, сердечність, справедливість, доброта. Формуванню таких рис у свідомості школярів, сердечних моральних взаємин служила вся педагогічна система в школі де працював видатний педагог В. О. Сухомлинський.

В своїх працях він давав практичні поради до поведінки дітей, наполягав на культивуванні осмисленої поведінки, яка є проявом витонченості внутрішнього світу школяра. Яким має бути ставлення дітей до інших людей, як їм домогтися моральної виправданості й обґрунтованості своїх вчинків – вчать юне покоління положення, поради і висновки педагогічної системи В. О. Сухомлинського. Це щирі і мудрі поради, що йдуть від серця до серця та породжують розумові, моральні, естетичні почуття. Приводимо декілька порад педагога:

– «Ти живеш серед людей. Не забувай, що кожний твій вчинок, кожне твоє бажання позначається на людях, що тебе оточують. Знай, що є межа між тим, що тобі хочеться, і тим що можна. Перевіряй свої вчинки... Роби все так, щоб людям, які тебе оточують, було добре».

– «Ти користуєшся благами, створеними іншими людьми. Люди дають тобі щастя дитинства. Плати їм за це добром».

– «Усі блага і радощі життя створюються працею. Без праці не можна чесно жити... Навчання – твоя перша праця. Йдучи до школи, ти йдеш на роботу».

– «Будь добрим і чуйним до людей. Допомогай слабким і беззахисним, товаришу в біді. Не завдавай людям прикрості».

– «Будь непримиримим до того, хто прагне жити за рахунок інших людей, завдає лиха іншим людям, обкрадає суспільство».

Ці та інші моральні поради, моральні сентенції написані просто, переконливо, вони легко запам'ятовуються, спонукають до роздумів, добротності.

Засвоєння дітьми азбуки моральної культури дає їм можливість олюднювати свої вчинки, опанувати духовними цінностями свого народу, розуміти мету і сенс життя.

Сутнісною складовою педагогічної системи В. О. Сухомлинського є підготовка учнівської молоді до праці, формування поваги і любові до неї. Трудове виховання в школі є необхідною складовою частиною всього навчально-виховного процесу. Це положення педагогічної системи

В. О. Сухомлинського поєднує його з поглядами іншого відомого українського педагога попередніх десятиліть Антона Макаренка. З погляду педагога не буває звеличеної, або буденної праці. Праця є по суті добром. Кожна праця вимагає індивідуальних здібностей, таланту, обдарування, докладання фізичних і духовних зусиль. Праця у тлумаченні В. О. Сухомлинського, не просто виховання трудових операцій із затратою певної кількості енергії. Це елемент духовного життя. Звідси проявляє себе закономірність: чим вищий рівень духовного життя дитини, тим більшу радість приносить праця. У ній розкриваються здібності, обдарування, талант, утверджується почуття людської гідності.

У педагогічній системі Сухомлинського мають місце суто філософські ідеї, які заслуговують уважного вивчення. Так, педагог дійшов висновку, що природа сама собою не виховує, а виховує тільки активна взаємодія людини з природою. Він закликав, щоб усе життя вихованців було сповнене творіння в світі природи. Він вважав природу об'єктом пізнання, сферою активної діяльності, відчутнішої частини дитячого життя. Діти повинні любити і піклуватись про живу природу. Посильна участь учнів сільських шкіл у боротьбі з руйнівною стихією є школою громадянства, змужніння та господарництва, що, як зазначає педагог, вчить дітей пізнавати ціну праці, землі і хліба.

Гуманізм В. О. Сухомлинського особливо яскраво виявився у його ставленні до організації навчання учнів. Розумову працю дітей педагог розглядав як засіб розвитку розумових сил і здібностей, засуджуючи механічне заучування і неусвідомленість знань. Розв'язання проблеми міцних осмислених знань можливе за умови напруження власних зусиль, досягнення працею успіху, радості розумової праці – цих трьох сходенок на шляху пізнання.

Процес оволодіння знаннями і формування світогляду, моральності, громадянської позиції В. О. Сухомлинський тісно пов'язував з вихованням почуттів. «Дитина, як підкреслював В. О. Сухомлинський, найкраще сприймає, усвідомлює і запам'ятовує все що переживає» (Сухомлинський, 1975). Без емоційного відношення до знань, без інтересу, задоволення, радощів, упевненості та інших позитивних переживань неможливе успішне навчання. Тому і «вчитель має надавати матеріал не формально, а звертатися до живої думки, до відчуттів вихованців, учнів» (Сухомлинський, 1979). Культура почуттів, яку сім'я і школа формують у дітей пов'язана з вихованням громадянської позиції і патріота.

Думки В. О. Сухомлинського про роль відчуттів у вихованні і навчанні молоді не означають, що мислення має поступитись емоціям. Педагог акцентував на злиття думки і відчуттів, «гармонії розуму і серця».

Емоційне відношення до навчання і праці – одна з найбільш важливих передумов досягнення успіху в формуванні гармонійно розвиненої особистості.

Навчальну діяльність Сухомлинський розглядав як необхідну умову формування духовно багатой особистості. Вона має бути активною і творчою чому допомагають спеціальна організація розумової праці на уроках і в позакласний час, включення учнів до творчості, пошукової роботи тощо.

Обстоюючи необхідність на кожному занятті вольових зусиль, емоційного пробудження розуму дитини, інтелектуального натхнення учнів у пошуковій діяльності, Сухомлинський водночас засуджує псевдоноваторські ідеї щодо ефективності навчання, створення обстановки постійного розумового напруження на уроці. «Після таких «ефективних» уроків... витиснути з дітей все, що вони можуть дати... дитина повертається додому стомленою. Вона легко роздратовується і збуджується».

У центрі уваги видатного педагога є діяльність вчителя, його проблеми, багатогранна діяльність, культура спілкування з дітьми, формування педагогічної майстерності, духовності, підготовка вчителів. «Сто порад вчителів» - праця, яка має стати постійним порадиником вчителя, має пізнавальне значення для освітніх працівників.

Безмежна любов до дітей і справжня педагогічна культура – поняття взаємопов'язані. Не випадково Сухомлинський писав: «Що головне було в моєму житті? Без вагань відповідаю: любов до дітей» (Сухомлинський, 1969).

В. О. Сухомлинський вважав, що педагогіка це не тільки наука, а й мистецтво, висока майстерність, яка заснована на теоретичних знаннях, на свідомому використанні об'єктивних закономірностей виховання, але таких, що потребують прояву індивідуальності вчителя, вихователя, його натхнення...

Водночас він писав, що педагогіка включає в себе й елементи мистецтва, тому що вона направляє навчально-виховний процес, використовує не тільки наукові поняття, але й художні образи, оперує до художньо-образного мислення (Сухомлинський, 1970).

Висновки. У творчій спадщині В. О. Сухомлинського розглядаються проблеми змісту освіти,

мотивів пізнавальної діяльності, методики навчання дітей, контролю і керівництва навчально-виховним процесом, підготовки вчителя та багато інших. Вони не є новими в українській педагогіці, проте педагог бачив у них нові проблеми та під-

ходи до їх вирішення, що є прикладом творчого підходу до теорії і практики виховання. Вони заслуговують на своє подальше і поглиблене вивчення та застосування в педагогічній роботі вчителя в сучасних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Історія української школи і педагогіки : навчальний посібник. Київ : Знання, 2003. 388 с.
2. Сухомлинский В. А. Как воспитывать настоящего человека. Киев : Радянська школа, 1975. 164 с.
3. Сухомлинский В. А. Избранные произведения : в 5 т. Киев : Радянська школа, Т. 1, 1979. 30 с.
4. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Киев : Радянська школа, 1969. 198 с.
5. Сухомлинский В. А. Путь к сердцу ребенка. Киев : Радянська школа, 1970. 91 с.
6. Філософія. Курс лекцій / за ред. І.В. Бичко. Київ : Либідь, 1993. 307 с.

REFERENCES

1. Istoriya ukrayinskoyi shkoly i pedahohiky : navchalnyy posibnyk. Kyiv : Znannya, 2003. 388 s.
2. Sukhomlynsky V. A. Kak vospityvat nastoyashcheho cheloveka. Kyev : Radyanska shkola, 1975. 164 s.
3. Sukhomlynsky V. A. Yzbrannye proyzvedenyuya : v 5 t. Kyev : Radyanska shkola, T. 1, 1979. 30 s.
4. Sukhomlynsky V. A. Serdtse otdayu detyam. Kyev : Radyanska shkola, 1969. 198 s.
5. Sukhomlynsky V. A. Put k serdtsu rebenka. Kyev : Radyanska shkola, 1970. 91 s.
6. Filosofiya. Kurs lektsiy / za red. I.V. Bychko. Kyiv : Lybid, 1993. 307 s.